

LIETUVOS DIDŽIOSIOS KUNIGAİKŠTYSTĖS ATSTOVAI PASKUTINIAJAME ABIEJŲ TAUTŲ RESPUBLIKOS SEIME. POLITINIO PASIRINKIMO PROBLEMA

Dr. Ramunė Šmigelskytė-Stukienė

Lietuvos istorijos institutas
The Lithuanian Institute of History
Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius
El. paštas: stukiene@istorija.lt

Santrauka

Reikšminiai žodžiai

1793 m. seimo personalinė sudėtis:

- **Senatoriai**
- **Atstovų rūmų nariai**

LDK pasiuntinių pasiskirstymas pagal Seime vyraujančias gruputes

Išvados

Santrauka

Straipsnyje pirmą kartą istoriografijoje analizuojama paskutiniojo Abiejų Tautų Respublikos Seimo dalyvių, atvykusių iš Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės, personalinė sudėtis, nustatomi Lietuvos parlamentarų ryšiai su Seime veikusiomis politinėmis grupuotėmis, aptariami šių grupuočių tikslai ir veiklos rezultatai. Prieinama prie išvados, jog dauguma iš Lietuvos atvykusių pasiuntinių buvo aktyvūs LDK konfederacijos veikėjai, nemaža jų dalis priklausė to meto vietiniam politiniam elitui, keli pasiuntiniai turėjo parlamentinio darbo patirtį. Dalyvaudami visose pagrindinėse Seimo grupuotėse – karaliaus aplinkos („rūmų grupuotėje“), Kosakovskių ir konfederacijos politikos šalininkų, opozicijos ir „tylinčiosios daugumos“ – LDK pasiuntiniai 1793 m. Gardino Seime rinkosi tarp dviejų galimybių: patvirtinti teritorijų atidavimą Rusijai ir Prūsijai arba priešintis valstybės padalijimo įteisinimui. Pasisakymais prieš valstybės padalijimą ir aktyvia patriotine laikysena Seime pasižymėjo Upytės pasiuntinys Juozapas Kimbaras.

Reikšminiai žodžiai: Abiejų Tautų Respublikos Seimas; politinės grupuotės; Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės politikai; Antrasis padalijimas.

Įvadas

1793 m. sausio 23 d. Rusijai ir Prūsijai pasirašius Antrojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės (Abiejų Tautų Respublikos) padalijimo konvenciją ir pareikalavus sušaukti Seimą, turintį patvirtinti žemių atidavimą šioms valstybėms, politinio pasirinkimo dilema, iškilusi Respublikos bajorijai jau Rusijos intervencijos 1792 m. vasarą metu, įgavo naujų bruožų. Jei Gegužės 3 dienos Konstitucijos priešininkų įsitvirtinimo Respublikoje laikotarpiu takoskyra tarp reformų šalininkų ir senosios bajoriškosios valdymo formos puoselėtojų buvo gana aiški ir nedviprasmiška (galima buvo išvelgti dvi aiškias stovyklas), tai 1793-iaisiais situacija tapo komplikuočiau. Savo pozicijų nepakeitė emigracijoje besitelkiantys Ketverių metų Seimo reformatoriai-patriotai, kurie, palaikydami ryšius su savo šalininkais Respublikoje, ėmė aktyviai rengtis sukilimui. Tuo metu valdžioje įsitvirtinusios prorusiškos konfederacijos vadovybėje įvyko skilimas: protestuodami prieš padalijimą, iš politinio gyvenimo pasitraukė Targovicos konfederacijos lyderiai, sudarydami palankią dirvą Generalinėje Abiejų Tautų konfederacijoje įsitvirtinti Lietuvos atstovams.

Padalijimo akivaizdoje pakito ir valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio pozicijos. 1792 m. liepos 24 d. gėdingai kapituliavęs ir prie Targovicos konfederatų prisijungęs karalius konfederacijos vadovybės buvo ignoruojamas. Tačiau konfederatų užsienio politikai patyrus visišką „bankrotą“ ir išaiškėjus, kad ji yra tik marionetė Rusijos rankose, Targovicos lyderiai siekė išvengti bent moralinės atsakomybės už Seimo sušaukimą, perleisdami ją karaliui ir atkurtai Nuolatinei tarybai. Rusijos pasiuntinio Respublikoje Jokūbo Sieverso spaudžiamas Stanislovas Augustas atvyko į Gardiną ir 1793 m. birželio 17 d. darbą pradėjusiame Seime mėgino įgyvendinti savo rūmų aplinkoje parengtus valstybės gelbėjimo planus.

Antrojo padalijimo akivaizdumo šokiruotoje visuomenėje netrūko pesimistinių nuotaikų. Neišvengiamai buvo siejamos analogijos su prieš dvidešimt metų susiklosčiusia situacija – Pirmuoju padalijimu. Dalis šalyje likusios bajorijos nusišalino nuo bet kokio dalyvavimo politiniame gyvenime, užsidarydami savo dvaruose ar dvareliuose. Buvo ir tokių, kurie kėlė klausimą, ar ne geriau būtų iš karto likviduoti valstybę, užuot mėgavusis jos lėta agonija?^[1] Tačiau atsirado ir tokių, kurie, nepaisydami moralinių skrupulų, susiklosčius naujoms aplinkybėms, siekė savo asmeninės gerovės ar aukštesnio posto.

Bajoriškojoje Abiejų Tautų Respublikos visuomenėje tuo metu dominavusios nuotaikos savo realią išraišką įgavo 1793 metų Seime. Tačiau Antrąjį valstybės padalijimą patvirtinęs Gardino Seimas iki šiol nėra sulaukęs šiuolaikiškos monografijos, o istoriografijoje dominuoja vertinimas, kad dauguma Gardino Seimo dalyvių – to meto visuomenėje nežinomi veikėjai, siekę iškilti pasinaudodami kritiška valstybei situacija. Kaip ir Targovicos konfederatai, taip ir Gardino Seimo dalyviai (išskyrus atvykusius iš Mazovijos^[2]) vertinami vienareikšmiškai neigiamai. Tačiau konkrečių asmenų atžvilgiu toks požiūris neretai būna klaidingas. Į šią

problema dėmesį atkreipė lenkų istorikai Łukaszas Kądziała ir Dariuszas Rołnik. Pirmasis – rašydamas Fryderyko Moszyńskiego veiklos Gardino Seime studiją^[3], antrasis – aptardamas Lietuvos Brastos konfederacijos maršalo Mykolo Zaleskio moralinę dilemą 1788–1793 m.^[4]

Gardino Seimo istorijoje Ł. Kądziała pagrįstai įžvelgė du etapus: padalijimo procesą bei mėginimus naujais pagrindais reorganizuoti „apkarpytą“ valstybę^[5]. Jei padalijimo įteisinimo peripetijos buvo nemažai tyrinėtos^[6], tai konstruktyvų valstybės valdymo pertvarkymo darbą dirbusių asmenų veikla iš esmės nebuvo tirta, o žvelgiant iš Kosciuškos sukilimo perspektyvos, – netgi atrodė nepriimtina.

Mūsų aptariamai temai – Seimo dalyvių personalinės sudėties analizei ir jų politinio pasirinkimo problemai – historiografijoje skirti vos keli darbai. Tai Lenkijos atstovų pozicijas analizuojančios Wacława Tokarzo ir jau minėto Ł. Kądziałos studijos^[7] bei Lietuvos konfederacijos vadovų Juozapo Kazimiero ir Simono Martyno Kosakovskių veiklą Seime aptariantys Vydo Dolinsko ir šių eilučių autorės darbai^[8].

Siekiant suprasti bei įvertinti 1793 m. parlamentarų veiklą, reikia atsakyti išankstinių nuostatų, juolab kad patys to meto įvykių dalyviai nežinojo ir, galbūt, nė nenujautė, kad valstybė žengia į nebūtį. O jei ir žinojo apie pasirengimus sukilimui, tai šis žinojimas, anot Ł. Kądziałos, nekeitė fakto, kad oficiali valstybės politika buvo vykdoma Gardine^[9].

Straipsnio tikslas yra išsiaiškinti į Gardino Seimą atvykusių Lietuvos atstovų personalinę sudėtį, nustatyti, kokioms Seimo politinėms grupuotėms jie atstovavo, kokius tikslus kėlė bei kaip sprendė politinio pasirinkimo problemą Antrojo Abiejų Tautų Respublikos padalijimo akivaizdoje.

1793 m. seimo personalinė sudėtis

Senatoriai

Senatorių rūmai Gardino Seime buvo itin negausūs. Iš senatorių dalyvavo tik Kulmo vyskupas Wojciechas Skarszewskis, Livonijos vyskupas Juozapas Kazimieras Kosakovskis (beje, senatorių sąrašė įrašytas kaip Didžiosios Lenkijos atstovas^[10]), Vilniaus vyskupas Ignatas Jokūbas Masalskis, vaivados: Vilniaus – Mykolas Jeronimas Radvila, Vitebsko – Mykolas Kosakovskis^[11], kaštelionai: Kazimieras Konstantas Pliateris (Trakų kaštelionas), Antonis Lasockis (Gostino kaštelionas), Józefas Oborskis (Ciechanoveco kaštelionas), Piotras Ożarowski (Vojnico kaštelionas), Mikołajus Leduchowski (Lubačiovo kaštelionas) ir Antanas Suchodolskis (Smolensko kaštelionas)^[12].

Prieš pat susirenkant Seimui ir jo darbo metu į nuo politinio gyvenimo nusišalinusių reformatorių-patriotų vietą buvo nominuota daug naujų ministrų. Taip senatorių ir ministrų sąrašą papildė Lenkijos didysis maršalas Fryderykas Moszyński, LDK didysis maršalas Liudvikas Tiškevičius^[13], Lenkijos didysis kancleris Antonis Sułkowski, LDK pakancleris Kazimieras Konstantas Pliateris^[14], LDK didysis etmonas Simonas Kosakovskis^[15], LDK didysis išdininkas Mykolas Kleopas Oginskis^[16], LDK lauko etmonas Juozapas Zabiela^[17], Lenkijos rūmų išdininkas Teofilis Załuski ir LDK rūmų maršalas Mykolas Gelgaudas^[18]. Iš LDK atstovų, dalyvavusių Seimo darbe, Seimo dienoraštyje minimas ir rūmų išdininkas Antanas Dziekonskis^[19].

Pažymėtina, kad ne visi senato nariai nuolat rezidavo Gardine. Dalis jų posėdžiuose dalyvavo retai, o Rusijos pasiuntinio spaudžiami – atvykdavo tik pasirašyti Seimo priimtų nutarimų. Nemaža dalis senatorių į aktyvią veiklą Seime įsitraukė tik po padalijimų sutarčių pasirašymo^[20].

Atstovų rūmų nariai

Lietuvos parlamentarų grupę Gardino Seimo atstovų rūmuose sudarė gegužės 27–28 d. penkiolikoje LDK seimelių išrinkti 54 pasiuntiniai nuo 17 paviėtų^[21]. Be to, Lietuvos pasiuntinių skaičių papildė LDK generaliteto paskirti 4 pasiuntiniai nuo Livonijos kunigaikštystės^[22]. LDK generalinė konfederacija pasistengė, kad, ir netekus didelės dalies valstybės teritorijų, Gardino Seime Lietuvai atstovautų beveik tiek pat pasiuntinių, kiek ir iki Ketverių metų Seimo reformos vykusiuose seimuose^[23].

10 konfederacijos remiamų kandidatų buvo išrinkta iš 15 seimelių. Iš 58 į Seimą išrinktų ar generaliteto paskirtų LDK atstovų net 27 (tai yra 46,5 proc. visų LDK atstovų) buvo aktyvūs konfederacijos dalyviai – Lietuvos generalinės konfederacijos vadovybės nariai, vietinių konfederacijų maršalai bei tarėjai. Lietuvos bajorijai Seime atstovavo net 17 generaliteto narių: Jonas Rudnickis^[24], Breslaujos generalinis tarėjas, Breslaujos atstovas Seime; Motiejus Zynevas, Valkavisko generalinis tarėjas, Gardino atstovas Seime; Mykolas Kosakovskis^[25], Kauno generalinis tarėjas, šio pavieto pasiuntinys; Juozapas Bialozaras^[26], Žemaitijos generalinis tarėjas, Žemaitijos pasiuntinys; Juozapas Bilevičius^[27], Žemaitijos generalinis tarėjas, Žemaitijos pasiuntinys; Kanutas Romanovičius, Starodubo generalinis tarėjas, šio pavieto pasiuntinys; Jeronimas Švykovskis, Livonijos generalinis tarėjas, Starodubo atstovas Seime; Mykolas Lopatas, Naugarduko generalinis tarėjas ir atstovas Seime; Florijonas Vainilavičius, Naugarduko generalinis tarėjas ir atstovas Seime; Adomas Skirmuntas, Pinsko generalinis tarėjas ir atstovas Seime; Stanislovas Manucis^[28], Breslaujos generalinis tarėjas, Livonijos atstovas; Vincentas Juzefovičius, Oršos generalinis

tarėjas, Livonijos atstovas; Aurelianas Snarskis, Polocko generalinis tarėjas, Livonijos atstovas; Ignotas Šteinas, Oršos generalinis tarėjas, Livonijos atstovas; Augustinas Kadlubiskis, Livonijos generalinis tarėjas, Breslaujos atstovas; Antanas Domeika, Livonijos generalinis tarėjas ir Kauno atstovas Seime; Juozapas Zabiela, LDK didysis medžioklis, konfederacijos maršalo pavaduotojas, Gardino pavieto pasiuntinys Seime^[29].

Šeši LDK pasiuntiniai buvo vietinių konfederacijų maršalai: Ašmenos – Juozapas Hutorovičius, Kauno – Antanas Blinstrubas, Upytės – Stanislovas Brunovas, Naugarduko – Rapolas Mitarnovskis, Slanimo – Tadas Čiudovskis, Pinsko – Viktoras Kuženeckis^[30].

Keturi Seimo nariai buvo vietinių konfederacijų tarėjai. Ašmenos atstovas Seime Liudvikas Chodžko buvo Ašmenos konfederacijos tarėjas. Naugarduko atstovas Marekas Tuganovskis dirbo Naugarduko konfederacijos vadovybėje. Ukmergės žemės teismo teisėjas, vietinės konfederacijos tarėjas Krizostomas Novomeiskis buvo išrinktas Ukmergės pavieto pasiuntiniu. Karaliaus šambelionas Dominykas Kosakovskis, išrinktas Žemaitijos kunigaikštystės pasiuntiniu, buvo šios kunigaikštystės konfederacijos Raseinių repartacijos tarėjas^[31].

Atlikta LDK pavietų atstovų Gardino Seime personalinės sudėties analizė rodo, kad dauguma pasiuntinių priklausė vietiniam politiniam elitui: ėjo pareigas žemės ar žemionių teismuose (iš viso 13 pasiuntinių), užėmė kitas pareigybes paviete (7 pasiuntiniai).

Pavietų teismų pareigūnų grupei priskirtini šie Lietuvos atstovai: Vilniaus žemės teisėjas Maksimilijonas Jazdovskis; Ašmenos žemės teisėjas Juozapas Kulvietis; Lydos žemės teisėjas Juozapas Šiška; Ukmergės žemės teismo pirmininkas Juozapas Kučevskis; Ukmergės žemės teismo teisėjas, vietinės konfederacijos tarėjas Krizostomas Novomeiskis; Ukmergės atstovas Seime, Livonijos kunigaikštystės pilies teismo teisėjas Juozapas Valentinovičius; Merkinės pavieto žemės teismo teisėjai, Trakų atstovai Seime Jokūbas Godačevskis ir Juozapas Karlovičius; Kauno pavieto žemės teismo pirmininkas, šio pavieto atstovas Seime Adomas Kozakovskis; Valkavysko žemės teisėjas, šio pavieto atstovas Seime Dominykas Suchodolskis; Brastos atstovai Seime – žemionių teismo teisėjas Jonas Ozemblockis ir pilies teismo teisėjas Boguslavas Vereščiaka; Pinsko atstovas, žemės teismo teisėjas bei konfederacijos generaliteto veikėjas Adomas Skirmuntas ir Livonijos atstovas, Oršos žemės teisėjas Ignotas Šteinas. Pasiuntiniais į Seimą išrinktų teismo pareigūnų grupėje (tarp kurių dauguma žemės, pilies teismų pareigūnais buvo nominuoti Stanislovo Augusto Poniatovskio valdymo laikotarpiu), greta aktyvių konfederatų, buvo asmenų, išlaikiusių lojalumą jų nominaciją patvirtinusiems valdovui.

Pavieto politinio elito atstovų grupėje buvo vienas vėliavininkas (Brastos vaivadijos atstovas Seime Bernardas Buchoveckis), vienas vaiskis (Upytės vaiskis, vietinės konfederacijos maršalas, išrinktas šio pavieto atstovu Stanislovas Brunovas), du stalininkai (Ašmenos – Severinas Bienkunskis, Upytės – Juozapas Kimbaras), po vieną taurininką (Ukmergės atstovas, šio pavieto taurininkas Juozapas Balcevičius), pataurininką (Pinsko pavieto pataurininkas ir vietinės konfederacijos maršalas Viktoras Kuženeckis), kardininką (Ukmergės kardininkas Mykolas Šolkovskis, išrinktas Trakų atstovu), stovyklininką (Pinsko pavieto stovyklininkas Viktoras Liubeckis) ir sargybininką (Pinsko sargybininkas Pavelas Orda)^[32].

Dešimt LDK atstovų rūmų narių tarnavo kariuomenėje. Vilniaus atstovas Petras Gurskis buvo LDK kariuomenės artilerijos vėliavininkas^[33], Breslaujos atstovas Augustinas Kadlubiskis, buvęs Baro konfederatas, o Gardino Seimo išvakarėse – aktyvus LDK konfederacijos generaliteto veikėjas, turėjo LDK kariuomenės pulkininko laipsnį, buvo vienas iš LDK kavalerijos priešakinės sargybos II pulko vadų^[34]. Smolensko vaivadijos egzultantų atstovas Fabijonas Vytautas Aleksandrovičius buvo LDK kariuomenės generalinis adjutantas bei Tautinės kavalerijos I (Husarų) brigados leitenantas^[35], o kitas šios vaivadijos pasiuntinys Liudvikas Sirutis turėjo tos pačios Husarų brigados leitenanto laipsnį^[36]. Žemaitijos atstovas, konfederacijos generalinis tarėjas Juozapas Montvidas Bialozaras buvo LDK Tautinės kavalerijos III brigados vicebrigadininkas^[37], o Slanimo pasiuntinys Steponas Nezabitovskis titulavosi LDK Petihoro vėliavininku^[38]. Net trys Lydos pavieto pasiuntiniai Seime turėjo karinius laipsnius: Aleksandras Narbutas buvo LDK kariuomenės generalinio štabo karinis regentas^[39], Pranciškus Aleksandrovičius buvo LDK kariuomenės 4 Lietuvos Lauko Buožės pėstininkų regimento kapitonas^[40], o Benediktas Skinderis, Lydos pavieto rotmistro sūnus, titulavosi LDK kariuomenės I Tautinės kavalerijos brigados vėliavininku^[41]. Aukščiausias pareigas kariuomenėje iš visų Lietuvos pavietų atstovų, neskaitant LDK generalinės konfederacijos maršalo pavaduotojo Juozapo Zabelos, užėmusio generolo leitenanto pareigybę ir Seimo darbo metu tapusio lauko etmonu, turėjo Valkavisko pasiuntinys Simonas Zabiela^[42]. Jis taip pat buvo LDK kariuomenės generolas leitenantas^[43].

Kaip rodo personalinės LDK atstovų sudėties analizė, tik nežymios dalies bajorų išrinkimą atstovais į Seimą nulėmė jų pačių ar jų artimų giminaičių įtaka bajorijai. Matyt, dėl šios priežasties Trakų atstovu buvo išrinktas paviete jokių pareigų neturėjęs Parausių seniūnas Antanas Klečkovskis. Tėvų turėtos pozicijos lėmė Žemaitijos seniūno sūnaus, karaliaus šambeliono Liudviko Gelgaudo^[44] ir Brastos pakamario sūnaus Kazimiero Vyganovskio^[45] išrinkimą.

Tik du LDK atstovų rūmų nariai neturėjo jokių pareigų paviete, kariuomenėje ar konfederacijos vadovybėje – Žemaitijos pasiuntiniais išrinkti karaliaus šambelionai Juozapas Chrženstovskis ir Aleksandras Puzina^[46]. Tikėtina, kad ir jų išrinkimą lėmė ryšiai su vietinės konfederacijos vadovybe.

Lietuvos pasiuntinių personalinės sudėties aptarimas rodo, kad LDK didikų giminių, išskyrus Kosakovskius, atstovai vengė dalyvauti Gardino Seime. Tačiau likusios pasiuntinių dalies analizė patvirtina Ł. Kaździelos įžvalgą, jog paskutiniojo Seimo atstovų rūmų sudėtis iš esmės nesiskyrė nuo įprastos Respublikoje praktikos – tai buvo pastalininkai, pataurininkai, žemės teisėjai, vaiskiai, žodžiu, geri vietos pareigūnai ar kariškiai^[47]. Ir tik labai nežymi LDK atstovų rūmų dalis buvo to meto vietinėje visuomenėje nežinomi asmenys.

Dalis Gardino Seimo dalyvių buvo parlamentinio darbo patirtį turintys bajorai. Tai Adomas Skirmuntas – Pinsko žemės teisėjas, kuris buvo išrinktas Pinsko pasiuntiniu į Pirmąjį padalijimą patvirtinusį Seimą Varšuvoje 1773 m.; jame posėdžiavo iki pat Seimo darbo pabaigos. 1775 m. balandžio 11 d. A. Skirmuntas tapo Seimo teismo teisėju nuo Lietuvos Brastos vaivadijos, dalyvavo daugelio Seimo komisijų darbe. A. Skirmuntas aktyviai veikė ir 1788 m. bei 1790 m. priešseiminiuose seimeliuose Pinske, tačiau tuo metu į Seimą nekandidatavo^[48].

Darbo Seime patirtį turėjo ir Kauno žemės teisėjas Adomas Kozakovskis, buvęs Vilniaus vaivados Karolio Radvilos klientas, LDK iždininko Antano Tyzenhauzo „rūmų“ grupuotės žmogus. Jis 1778 m. buvo išrinktas Kauno pasiuntiniu į Seimą, jame tapo Lietuvos iždo komisaru. 1789 m. Seimo buvo paskirtas mokesčių komisaru, o 1790 m. apdovanotas Šv. Stanislovo ordinu^[49].

Kelis kartus Seimo nariu buvo LDK stovyklininkas Mykolas Lopatas. Kaip Starodubo atstovas M. Lopatas posėdžiavo 1776 m. Seime, kaip Valkavysko – 1778-ųjų. Buvo išrinktas Nuolatinės tarybos nariu, joje dirbo 1778–1780 m. 1787–1789 m. M. Lopatas buvo Lietuvos vyriausiojo tribunolo maršalas^[50].

Du Gardino Seimo parlamentarai buvo antrosios kadencijos Ketverių metų Seimo nariai – tai Stanislovas Manucis bei vyskupo ir etmono Kosakovskių sūnėnas, jų brolio, Livonijos kašteliūno Antano sūnus Mykolas Kosakovskis. S. Manucis 1790–1792 m. atstovavo Breslaujos pavieto bajorijai, o Kauno pavieto vėliavininkas M. Kosakovskis buvo išrinktas Kauno pasiuntiniu. Ir S. Manucis, ir M. Kosakovskis buvo reformų ir Gegužės 3 d. Konstitucijos priešininkų gretose, tad nenuostabu, kad abu tapo konfederacijos veikėjais, o 1793 m. – Gardino Seimo nariais.

Politinės grupuotės Seime

Gardino Seime išryškėjo keletas politinių grupuočių. Viena gausiausių buvo konfederacijos vadovų ir jų šalininkų grupuotė, kuriai vadovavo faktiniai LDK generalinės konfederacijos vadovai – Livonijos vyskupas Juozapas Kazimieras ir etmonas Simonas Martynas Kosakovskiai. Kosakovskiai siekė, kad Seimas patvirtintų konfederacijos sprendimus ir be pakitimų sugrąžintų senąją valdymo formą. Nesuvokdami realios padėties ir santykių tarp Peterburgo ir Berlyno rūmų bei būdami priešiški Prūsijai, Kosakovskiai Abiejų Tautų Respublikos ateitį matė tik glaudžioje sąjungoje su Rusija. Jie tikėjosi, kad Rusija, garantuodama tvarką šalies viduje, užtikrins ir jos saugumą Prūsijos grėsmės akivaizdoje. Jei sąjungos su Rusija idėja nebūtų priimtina visai Respublikai, jie tikėjosi su Rusija sujungti tik Lietuvą kaip savarankišką valstybę (tokiomis teisėmis, kokias turėjo Čekija ir Vengrija Austrijos imperijos sudėtyje)^[51].

Būsimosios Respublikos valdymo formos klausimu Kosakovskiai tikėjosi įgyvendinti LDK konfederacijos vadovybėje parengtus projektus. Jie norėjo įtvirtinti LDK valdžios struktūrų atskirumą nuo Lenkijos bei sugrąžinti 1775 m. valdymo formos modelį. Kosakovskių planuose valstybę sudaryti turėjo tik dvi provincijos – Lenkija ir Lietuva, kiek galima vienodžiau į pavietus padalytos ir turinčios vienodą atstovavimą; Seimai vyktų kas dveji metai – paeiliui Varšuvoje ir Gardine^[52]. Vyskupas J. K. Kosakovskis siekė, kad būtų nustatyta 10 Lietuvos vaivadijų, o kašteliūnų-senatorių skaičius padidintas iki 30. Gausaus Respublikos Seimo ir senato išlaikymu buvo siekiama užsitikrinti galimybę daryti įtaką valdžiai, manipuliuojant seimeliais, Seimu ir magistratūromis.

Kosakovskių įtakai atsvarą Seime sudarė vadinamoji „rūmų grupuotė“ – valdovo Stanislovo Augusto Poniatovskio aplinkos žmonės, tarp kurių dominavo Lenkijos didysis maršalas Fryderykas Moszyńskis^[53] bei Lenkijos rūmų maršalas Kazimierz Raczynskis. Ši grupuotė siekė padalijimo akivaizdoje derybų su Rusija keliu parengti valstybę tolimesniam egzistavimui: išlaikyti kuo daugiau Ketverių metų Seimo laimėjimų, sustiprinti vykdomosios valdžios galią Seimus šaukiant kas ketveri metai, sutvarkyti šalies administraciją bei finansus. Būtent šios grupuotės žmonės, pasibaigus padalijimų sutarčių patvirtinimo Seime procesui, ėmėsi konstruktyvaus valstybės valdymo pertvarkymo darbo.

1793 m. Gardino Seime aktyvų vaidmenį suvaidino opozicija. Tai buvo ne itin gausi, tačiau labai aktyvi Seimo narių, vadinamųjų patriotų, grupuotė, kuri atmetė bet kokią derybų su Rusija bei Prūsija galimybę, audringais pasisakymais Seime protestavo prieš padalijimą ir reikalavo kreiptis pagalbos į užsienio valstybes. Iš šios grupuotės narių labiausiai pagarsėjo Mazovijos ir Palenkės atstovai. Seimo opozicijoje aktyviai veikė ir keletas Lietuvos pasiuntinių, kurių veikla Gardine dar laukia detalių tyrimų.

Gardino Seimo istoriografijoje išskiriama ir ketvirtoji Seimo narių, vadinamųjų „nebylių pasiuntinių“, grupė. Nebyliaisiais ar tylinčiais Seimo nariais W. Tokarzas pavadino tuos pasiuntinius, apie kuriuos nerandame jokių užuominų Seimo dienoraščiuose, kurie visą Seimo darbo laiką nė karto nepasisakė, nepateikė svarstyti jokio projekto, viešai nepareikšė savo nuomonės, tačiau sutartinai balsuodami „už“ ar „prieš“, nulemdavo svarstomų klausimų likimą^[54]. Šios grupuotės nariai, dar vadinami „anoniminėmis marionetėmis Sieverso rankose“^[55] ar „Boscampo vaikais“^[56], vykdė visus Rusijos pasiuntinio nurodymus, už savo „paslaugas“ gaudami atitinkamą „atlygį“.

Greta Seime įsitvirtinusių „bloką“, ryškėjo ir keletas mažesnių, vos keletą asmenų vienijusių grupuočių. Tai daugiausia Lenkijos atstovus vienijusios Lenkijos konfederacijos maršalo-pavaduotojo Antonio Pułaskio ir kašteliono Piotro Ożarowskio grupelės.

LDK pasiuntinių pasiskirstymas pagal Seime vyraujančias gruputes

Didžioji dauguma Lietuvos parlamentarų (dalis generaliteto veikėjų, vietinių konfederacijų atstovų, Kosakovskių giminės narių) palaikė LDK konfederacijos vadovų siekius, Seime veikė kaip jų politikos vykdytojai. Šios grupuotės atstovais galime laikyti ne tik savo pasisakymais Seime konfederacijos lyderių poziciją rėmusius Juozapą Bialozarą, Adomą Skirmuntą, Viktorą Kuženeckį^[57], bet ir Seime nė karto nepasisakiusį Stanislovą Manucį, kuris pasižymėjo jau pirmosiomis Gardino Seimo dienomis, kai buvo tarp pasiuntinių, savo kūnais nuo opozicijos pasipriešinimo pridengusių Seimo maršalą Stanislovą Bielinskį, kad šis galėtų prisiekti^[58].

Kosakovskių grupuotė aktyviausiai veikė Seimo darbo pradžioje, kada Rusija ir Prūsija kelė pagrindinį tikslą Seimui – patvirtinti Antrąjį padalijimą. Siekdami pademonstruoti savo įtaką Seimo sprendimams, šios grupuotės atstovai netgi prisijungė prie opozicijos, protestuodami prieš Prūsijos užgrobtų teritorijų patvirtinimą. Tačiau pasikeitus politiniams sprendimams Peterburge ir Rusijos pasiuntiniui ėmus remti karalių bei jo šalininkus, Kosakovskiai prarado savo įtaką Seime.

Karaliaus „rūmų“ grupuotės nariai aktyviausią veiklą išplėtojo jau po padalijimų patvirtinimo Seime (1793 m. rugsėjo mėn.), siekdami priimti tolesnį valstybės funkcionavimą užtikrinančius įstatymus. Šiame Seimo veiklos etape į Stanislovo Augusto ir F. Mošinskio „rūmų“ grupuotės sudėtį įsiliejo nemaža dalis Lietuvos senatorių ir ministrų. Tai Vilniaus vyskupas I. J. Masalskis, LDK didysis išdininkas M. K. Oginskis ir LDK didysis maršalas L. Tiškevičius. 1793 m. rugsėjo 9 d. I. J. Masalskis tapo Seimo sudarytos deputacijos valdymo formai parengti pirmininku ir aktyviai dalyvavo svarstant valstybės santvarkos pagrindus. Iš atstovų rūmų narių šiai gruputei priklausė Ašmenos pasiuntiniai L. Chodžko (jau Seimo darbo pradžioje perėjęs iš Kosakovskių grupuotės), J. Kulvietis, S. Bienkunskis ir kt. Šie pasiuntiniai Seimui pateikdavo valdovo aplinkoje parengtų įstatymų projektus.

Mažiausiai galime pasakyti apie „tylinčiosios“ pasiuntinių dalies nuostatas ar laikyseną. Tai buvo pasiuntiniai, kurie visą Seimo darbo laiką siekė išlikti „nematomi“, kalbomis neišreiškė savo pažiūrų, bet balsuodavo taip, kaip reikalavo jų patronas. Šiai gruputei galėtume priskirti ir dalį Kosakovskių klientų (pvz.: Kauno pasiuntinį Mykolą Kosakovskį ar kitą giminaitį – Dominyką Kosakovskį, Seime nepratarusius nė žodžio), ir savo laikysena valdovui artimus žmones. Šiai gruputei gali būti priskirtinas ir buvęs reformų bei Gegužės 3 d. Konstitucijos šalininkas, Vilniaus akademijos auklėtinis, LDK mažosios kanceliarijos praktikantas Florijonas Vainilavičius. Jis 1794 m. sukilimo metu Tardymo komisijai prisiekinėjo, kad Naugarduko konfederacijos maršalu ir šios vaivadijos centrinio pavieto pasiuntiniu Seime tapo verčiamas Kosakovskį ir Rusijos pasiuntinio, grasinusių atimti jo turtus, o visą Naugarduko vaivadijos bajoriją laikyti jakobiniais^[61]. Seime F. Vainilavičius pasisakė tik kartą, – birželio 26 d. posėdyje, kada, palaikydamas Livonijos vyskupą Kosakovskį, agitavo sudaryti deputaciją deryboms su Rusija^[62]. Kituose Seimo posėdžiuose F. Vainilavičius balsavo taip, kaip reikalavo Rusijos pasiuntinys J. Sieversas.

Negausi Lietuvos atstovų grupė opozicijoje pasižymėjo savo aktyvia laikysena ir taip išreiškė didžiosios dalies bajorijos lūkesčius. Aktyviausias opozicionierius Seime, veikęs sutartinai su Mazovijos ir Palenkės pasiuntiniais, buvo Upytės atstovas Juozapas Kimbaras^[63]. Jis ne tik pasisakymais (Seime kalbėjo daugiau nei 16 kartų, dauguma jo kalbų buvo išspausdintos atskirais leidiniais ar įtrauktos į Seime pasakytų kalbų rinkinius^[64]), o pasisakymais, kuriuos Rusijos pasiuntinys J. Sieversas uždraudė spausdinti, plito šalyje nuorašų pavidalu), bet ir principingu balsavimu prieš padalijimo įteisinimą siekė atkreipti visuomenės dėmesį į grobikišką Rusijos ir Prūsijos politiką Respublikos atžvilgiu bei ieškoti pagalbos užsienyje.

Po kalbos liepos 1 d. sesijoje, kurioje Jekaterinos II politiką J. Kimbaras pavadino „siekiančia Respubliką paversti Rusijos provincija“^[65], J. Sieverso įsakymu buvo suimtas. Kartu su kitais Lietuvos atstovais buvo išlaisvintas iš arešto tarpininkaujant vyskupui J. K. Kosakovskiui. J. Kimbaro patriotinę kalbą, pasakytą liepos 15 d. sesijoje, buvo uždrausta spausdinti, tačiau ji paplito šalyje nuorašų pavidalais. Patvirtinus padalijimą, J. Kimbaras be užuolankų pavadino karalių išdaviku. Upytės pasiuntinys išliko ištikimas savo pažiūroms: prasidėjus sukilimui, jis tapo Upytės kriminalinio teismo nariu, buvo pašauktas į Lietuvos kariuomenę generolu-adjutantu, o 1794 m. liepos 15 d. Tado Kosciuškos įsakymu paskirtas papulkininku^[66].

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad dalis pasiuntinių keitė savo laikyseną ir Seimo darbo metu pereinavo iš vienos politinės grupuotės į kitą. Tačiau dauguma jų net ir valstybės padalijimo akivaizdoje siekė asmeninės naudos: išsirūpinti aukštesnį postą, rangą, gauti „kompensaciją“ už dalyvavimą Seimo darbe ar pan. Atliktas Seimo dalyvių – LDK kariuomenės karininkų – nominacijų tyrimas parodė, kad didžioji dauguma Gardino parlamentarų prieš pat susirenkant Seimui ar jo darbo metu pakilo karjeros laiptais kariuomenėje. Antai iki Seimo ėjęs LDK kariuomenės artilerijos vėliavininko pareigas Petras Gurskis 1793 m. lapkričio 19 d. buvo paaukštintas į leitenantus^[67]. Aleksandras Narbutas, nuo 1793 m. balandžio 20 iki liepos 21 d. buvęs LDK kariuomenės generalinio štabo karinis kasininku, 1793 m. spalio 6 d. tapo LDK kariuomenės generalinio štabo kariniu raštininku^[68]. Augustinas Kadlubiskis, jau nuo seno buvęs S. Kosakovskio pagalbininku kariuomenėje, 1794 m. tapo Lietuvos karo komisijos nariu^[69]. Fabijonas Vytautas Aleksandrovičius Seimo

darbo metu (1793 m. rugsėjo 19 d.) buvo nominuotas Tautinės kavalerijos II brigados vicekomendantu^[70]. Liudvikas Sirutis 1793 m. pavasarį, dar prieš susirenkant Seimui, iš jaunesniojo leitenanto (kuriuo iki tol buvęs, vėliau tapo vos konfederacijai įsitvirtinus visoje šalyje, 1792 m. rugpjūčio 10 d.), avansavo į leitenantus^[71]. Juozapas Bialozaras, turėjęs Tautinės kavalerijos draugo laipsnį, Seimo išvakarėse (1793 m. balandžio 1 d.) tapo LDK Tautinės kavalerijos III brigados vicebrigadininku^[72]. Kosakovskių sūnėnas Mykolas Kosakovskis už „nuopelnus“ 1794 m. sausio 13 d. gavo LDK lauko raštininko pareigybę.

Išsamesnių duomenų apie daugelį Gardino Seimo parlamentarų trūkumas neleidžia pateikti ryškaus šio Seimo dalyvių kolektyvinio portreto bei nustatyti jų politinių pažiūrų, vertybinių orientacijų. Tačiau disponuojama medžiaga leidžia teigti, kad dalis Gardino Seimo dalyvių buvo tradicinių bajoriškų vertybių šalininkai bei puoselėtojai. Tokiais galime laikyti aktyvius Baro konfederacijos dalyvius Simoną Kosakovskį ir Augustiną Kadlubiskį. Tarp 1793 m. Seime dalyvavusių senato narių ir pasiuntinių buvo keletas atstovų, savo parašais patvirtinusių pirmąjį Respublikos padalijimą. Tai Vilniaus vyskupas Ignotas Jokūbas Masalskis ir Vilniaus vaivada Mykolas Jeronimas Radvila, Pirmojo padalijimo metu buvęs LDK raikytoju, tuometinės Seimo Lietuvos konfederacijos vadovu, o 1775-aisiais tapęs Vilniaus kaštelionu. Iš atstovų rūmų narių Pirmojo padalijimo įteisinimo procese dalyvavo Adomas Skirmuntas ir Motiejus Zynevas^[73]. Šių asmenų dalyvavimas 1793 m. politiniuose įvykiuose ne tik sustiprina Pirmojo ir Antrojo padalijimų analogijas, bet ir atskleidžia to meto politikų pažiūrų trumparegiškumą bei įsitikinimų ribotumą.

Gardino Seimo dalyvių įsitraukimas į 1794 m. sukilėlių gretas pagrindžia įžvalgas apie dalies parlamentarų patriotinę laikyseną, priešinimąsi Rusijos ir Prūsijos agresijai bei siekius užkirsti kelią valstybės likvidavimui.

Išvados

1. LDK atstovų skaičius paskutiniajame Abiejų Tautų Respublikos Seime, nepaisant teritorinių praradimų, prilygo iki Ketverių metų Seimo reformos į Seimą rinktų pasiuntinių skaičiui.
2. LDK pasiuntinių sudėtis 1793 m. Gardino Seimo atstovų rūmuose nesiskyrė nuo dalyvių ankstesniuose Seimuose: dalis jų priklausė to meto vietiniam politiniam elitui, turėjo karinius rangus, keli pasiuntiniai buvo įgiję parlamentinio darbo patirtį. Politine laikysena dauguma LDK pasiuntinių buvo artimi LDK generalinei konfederacijai.
3. Veikdami visose pagrindinėse Seimo grupuotėse – karaliaus aplinkos „rūmų grupuotėje“; Kosakovskių ir konfederacijos politikos šalininkų; opozicijos ir „tylinčiosios daugumos“ – LDK pasiuntiniai 1793 m. Gardino Seime rinkosi tarp dviejų politinio pasirinkimo galimybių: Antrojo valstybės padalijimo įteisinimo (teritorijų atidavimo Rusijai bei Prūsijai patvirtinimo) ir aktyvaus priešinimosi Abiejų Tautų Respublikos padalijimo legalizavimui. Padalijimą kaip neišvengiamą faktą priėmę parlamentarai tolesnę valstybės ateitį matė skirtingai. LDK konfederacijos lyderiai tikėjosi išlaikyti senąją valdymo formą, o karaliaus šalininkai siekė įtvirtinti dalį Ketverių metų Seimo reformų ir taip užtikrinti Rusijos protektorate esančios, „apkarpytos“ valstybės egzistavimą.
4. Dalyvavimas Seime daugumai to meto parlamentarų sudarė palankias galimybes siekti asmeninės karjeros.

[1] Lord, R.H. *The second Partition of Poland. A Study in Diplomatic History*. Cambridge, 1915, p. 455.

[2] Plg.: Иловайский, Д. *Гродненский сейм 1793 года. Последний сейм Речи Посполитой*. Москва, 1870, с. 80–81 ir kt.; Lord, R.H. *The second Partition of Poland. A Study in Diplomatic History*. Cambridge, 1915, p. 463; Smoleński, W. *Ze studyów nad historią sejmą grodzieńskiego z r. 1793*. Dyonizy Mikorski, poseł wyszogrodzki. *Przegląd Historyczny*. 1909, t. 8, s. 198–221; *Listy J. Sniadeckiego w sprawach publicznych*. Oprac. J. I. Kraszewski. Poznań, 1878, s. 76, 94–96; Mann, Z. *Stanisław August na sejmie ostatnim*. Warszawa, 1938, s. 43.

[3] Kądziela, Ł. *Między zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński w latach 1792–1793*. Warszawa, 1993.

[4] Rolnik, D. Michał Zaleski – moralne dylematy targowiczana. O postawie politycznej marszałka konfederacji targowickiej województwa brzesko-litewskiego w latach 1788–1793. *Wiekі stare i nowe*. Pod red. I. Panica i M. W. Wanatowicz. Katowice, 2003, t. 3, s. 90–108.

[5] Kądziela, Ł. Zdraycy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmą grodzieńskiego 1793 roku. Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. *Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.* Red. A. Grześkowiak-Krwawicz. Warszawa, 1995, s. 72.

[6] Sievers, J.J. *Jak doprowadziłem do drugiego rozbioru Polski*. Oprac. B. Grochulska, P. Ugniewski. Warszawa, 1992; Wąsicki, J. *Konfederacja Targowicka i ostatni sejm Rzeczypospolitej z 1793 roku*. Poznań, 1952; Malec, J. *Sejm grodzieński 1793 roku a unia polsko-litewska. Parlament, prawo, ludzie. Studia ofiarowane profesorowi J. Bardachowi w sześćdziesięciolecie pracy twórczej*. Warszawa, 1996, s. 148–149. Taip pat žr. 2 nuorodą.

- [7] Tokarz, W. Milczkowie sejmowi. *Rozprawy i szkice*. Oprac. St. Herbst. Warszawa, 1959, t. 1, s. 115–140; Kądziała, Ł. *Między zdradą zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński w latach 1792–1793*. Warszawa, 1993; Kądziała, Ł. Zdraycy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmu grodzieńskiego 1793 roku. Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. *Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.* Red. A. Grześkowiak-Krwawicz. Warszawa, 1995, s. 71–94.
- [8] Dolinskas, V. *Simonas Kosakovskis. Politinė ir karinė veikla Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje 1763–1794*. Vilnius, 2003, p. 659–721; Šmigelskytė, R. Lietuvos konfederacijos vadovų brolių Kosakovskių veikla 1793 m. Gardino Seime. *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Vilnius, 1997, p. 409–421; Šmigelskytė-Stukienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*. Vilnius, 2003, p. 247–260.
- [9] Kądziała, Ł. Zdraycy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmu grodzieńskiego 1793 roku. Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. *Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.* Red. A. Grześkowiak-Krwawicz. Warszawa, 1995, s. 72.
- [10] Źr.: Lista Senatorów, Ministrów i Posłów. *Diariusz sejmu grodzieńskiego 1793 r.* Kórnik, 1998, //www.bkpan.poznan.pl/.
- [11] M. Kosakovskis buvo įrašytas senatorių sąrašė (Lista Senatorów, Ministrów i Posłów. *Diariusz sejmu grodzieńskiego*), tačiau jo dalyvavimo Seimo darbe nepatvirtina kiti šaltiniai.
- [12] Lista Senatorów, Ministrów i Posłów. *Diariusz sejmu grodzieńskiego 1793 r.* Kórnik, 1998, //www.bkpan.poznan.pl/.; Kądziała, Ł. Zdraycy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmu grodzieńskiego 1793 roku. Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. *Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.* Red. A. Grześkowiak-Krwawicz. Warszawa, s. 77.
- [13] Į atsistatydinusio Ignoto Potockio pareigas L. Tiškevičius buvo nominuotas 1793 m. gegužės 7 d. Źr.: *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*. Oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994, s. 75.
- [14] Pakancleriuui Jokymui Chreptavičiui 1793 m. birželio 14 d. tapus LDK kancleriu, K. K. Pliateris užėmė jo vietą: *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*. Oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994, s. 53, 149.
- [15] Nominuotas didžiuoju etmonu 1793 m. liepos 11 d. į atsistatydinusio Mykolo Kazimiero Oginskio pareigas: *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*. Oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994, s. 45.
- [16] M. K. Oginskis 1793 m. gegužės 7 d. užėmė į didžiuosius maršalus avansavusio L. Tiškevičiaus vietą: *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*. Oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994, s. 159.
- [17] Buvęs LDK didysis medžioklis J. Zabiela lauko etmonu nominuotas 1793 m. liepos 11 d.: *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*. Oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994, s. 48.
- [18] Mykolas Gelgudas – Žemaitijos seniūno Antano ir Barboros Judickytės sūnus, turėjo keletą pareigybių: buvo rūmų pakamariu, Žemaitijos pulkininku, Seimo teisėju (1780), Lietuvos vyriausiojo tribunolo deputatu (1781), Nuolatinės tarybos nariu (1786), LDK lauko raštininku (1790). Uolus konfederatas. Vedęs Eleonorą Tiškevičiūtę, Źr.: Mościcki, H. Giełgud Michał. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 1949–1958, t. 7/5, z. 35, s. 441. LDK lauko raštininkas M. Gelgudas į rezignavusio patriotų grupuotės veikėjo Stanislovo Soltano vietą buvo nominuotas 1793 m. liepos 20 d.: *Urządnicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*. Oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994, s. 80.
- [19] Lista Senatorów, Ministrów i Posłów. *Diariusz sejmu grodzieńskiego 1793 r.* Kórnik, 1998, //www.bkpan.poznan.pl/.
- [20] Išsamiau apie tai: Kądziała, Ł. Zdraycy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmu grodzieńskiego 1793 roku. Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. *Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.* Red. A. Grześkowiak-Krwawicz. Warszawa, 1995, s. 77. Taip pat Źr. posėdžių lankymo suvestines pagal atskiras Seimo deputacijas: Kądziała, Ł. *Między zdradą zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński w latach 1792–1793*. Warszawa, 1993, s. 179, 199, 254, 294.
- [21] Naujai Rusijos prisijungtuose LDK pavietuose seimeliai nesirinko. Išsamiau apie priešseiminių seimelių raidą Lietuvoje Źr.: Šmigelskytė-Stukienė, R. Politinis realizmas ir iliuzijos: LDK bajorijos pozicijos. *Darbai ir dienos*. Kaunas, 2004, t. 37, p. 73–89.

[22] Kaip LDK atstovai Seime dalyvavo du pasiuntiniai ir dar du buvo laikomi pačios Livonijos atstovais. Iš viso Abiejų Tautų Generalinė konfederacija Seimo pasiuntiniais paskyrė 6 Livonijos atstovus, iš kurių likę 2 atstovavo Lenkijai.

[23] Po Pirmojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo Respublikoje dirbo 55 priešseiminiai seimeliai, kuriuose 1776 m. buvo išrinkti 168, o nuo 1778 m., pradėjus rinkti 6 Livonijos (*Infliantų*) atstovus ir padidinus Žemaitijos atstovų skaičių iki 6, būdavo išrenkami 177 atstovai į Seimą. Iki Ketverių metų Seimo reformos Didžiojoje Lenkijoje rinkdavosi 20, Mažojoje Lenkijoje – 12, Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje kartu su Livonija – 23 seimeliai. 1788 m. į Seimą buvo išrinktas 121 Lenkijos, 50 – LDK bei 6 Livonijos atstovai (po du atstovus nuo Lenkijos, Lietuvos ir Livonijos). 1791 m. lapkričio 2 d. Respublikos Seimas priėmė nutarimą, kuriuo buvo suvienodintas seimelių skaičius visose trijose provincijose (po 34 seimelius Didžiojoje Lenkijoje, Mažojoje Lenkijoje ir LDK). Kiekviename seimelyje buvo nurodyta išrinkti po du atstovus į Seimą, tai yra po 68 nuo provincijos. Išsamiau apie renkamų atstovų skaičių žr.: Šmigelskytė-Stukienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*. Vilnius, 2003, p. 247–260.

[24] Jonas Rudnickis (1753–1809) buvo vienintelis gyvas likęs iš aštuonių Sugintų (Ukmergės pavietas) seniūno Tomo Konstanto Rudnickio ir Teresės Kosakovskytės vaikų. 1774 m. buvo tituluotas Lietuvos tautinės kavalerijos rotmistru. Ketverių metų Seimas 1789 m. paskyrė Rudnickį Breslaujos pavieto komisijos mokesčių išieškojimui iš žemionių bei bažnytinių dvarų nariu. J. Rudnickis taip pat buvo išrinktas Breslaujos civilinės karinės komisijos komisaru. Tačiau greitai perėjo į Rusijos pusę ir kaip Simono Kosakovskio patikėtinis jau 1792 m. balandį buvo išsiųstas į rusų kariuomenės Daugpilio korpusą, kad suorganizuotų konfederaciją užsienyje. Tapo Breslaujos konfederacijos tarėju, generaliteto nariu, o 1793 m. kovo 19 d. buvo įtrauktas į LDK karo komisijos sudėtį. Išrinktas į Seimą, jo darbe buvo neveiklus, balsuodavo pagal Kosakovskių pozicijas. Be dvejonų rugsėjo 15 d. pasirašė Gardino konfederacijos aktą, tačiau, kaip Kosakovskių šalininkas, nebuvo įtrauktas į jokių Seime sudarytų deputacijų sudėtį. Duomenys apie Rudnickio titulavimąsi teisėju dar turėtų būti tikslinami, plg.: Anusik, Z., Stroynowski, A. Rudnicki Jan Gwalbert Bonawentura. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1991, t. 32/4, z. 135, s. 623–624.

[25] Mykolas Kosakovskis (1769?–1839) – Ketverių metų Seimo dalyvis, konfederatas, atsiminimų autorius. Livonijos kašteliono Antano ir Eleonoros Straševičiūtės sūnus. Mokėsi Vilniuje, iš pradžių pojezuitiniame konvikte (1776 m.), vėliau pas pijorus, o nuo 1783 m. – pijorų kolegijoje Varšuvoje. 1789 m. tapo Kauno žemės teisėju ir tais pačiais metais iš tėvo perėmė Kauno vėliavininko pareigas bei paveldėjo Tautinės kavalerijos rotmistro rangą. 1789–90 m. buvo Lietuvos vyriausiojo tribunolo deputatas nuo Kauno pavieto. 1790 m. tapo Kauno pasiuntiniu Seime, tačiau jame laikėsi dėdės Livonijos vyskupo ir savo tėvo politikos, priešiška vertino Gegužės 3 d. Konstituciją. Dalyvavo konfederacijos veikloje. 1794 m. buvo pakartotinai išrinktas į Lietuvos vyriausiąjį tribunolą nuo Kauno pavieto. Sukilimo metu kartu su tėvu buvo suimtas. Įsikūšęs T. Kosciūškai, paleistas, įstojo į Antano Chlevinskio diviziją, mūšyje buvo sužeistas. Žlugus Respublikai, išliko lojalus Rusijos valdžiai. 1797 m. tapo Kauno pavieto bajorų maršalu, plg.: Rabowicz, E. Kossakowski Michał. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969, t. 14/2, z. 61, s. 280–282; *Deputaci Trybunału Głównego Wielkiego Księstwa Litewskiego, 1697–1794. Spis*. Pod red. A. Rachuby. Warszawa, 2004, s. 384, 401. Istoriografijoje pateikiama patikslinta M. Kosakovskio gimimo data – 1764 m., žr.: Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 25.

[26] Juozapas Montvidas Bialozaras (gimė 1769 m.) – trečiasis Kairėnų seniūno, Mažųjų ir Didžiųjų Dirvėnų seniūno Tado Bialozaro ir Rožės Gurskaitės (Górska), Žemaitijos kaštelionaitės sūnus. Nuo 1785 m. – Lietuvos tautinės kavalerijos draugas, nuo 1793 m. – vicebrigadininkas, konfederacijos tarėjas, pasiuntinys Seime, paskirtas priimti LDK išdo komisijos ataskaitas, 1793 m. – Asesorijos narys, 1811–1816 m. – Raseinių apeliacinio žemės ribų teismo teisėjas, nuo 1821 m. – žemės ribų teismo pirmininkas, nuo 1817 m. – masonų ložės „Uolusis lietuvis“ narys, plg.: Mościcki, H. Białożor Montwid Józef. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 1936, t. 2, s. 9. Apie J. M. Bialozaro dalyvavimą sukilime H. Mościckis duomenų nepateikia, tačiau mini, kad jo brolis Martynas buvo aktyvus sukilimo dalyvis, vėliau – Raseinių pavieto maršalas: *ten pat*, p. 11. T. Bairašauskaitė mini J. Bialozarą kaip Raseinių apskrities delegatą 1817 m. Vilniaus gubernijos bajorų seimelyje: Bairašauskaitė, T. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmoje pusėje*. Vilnius, 2003, p. 145, 306.

[27] Juozapas Bilevičius (mirė 1850 m.) – Raseinių pavieto bajorų maršalas, Patriotinės draugijos narys, Motiejaus Bilevičiaus ir LDK raštininko Lopacinskio dukters sūnus. 1766 m. buvo pilininkas, 1789 m. – Žemaitijos vaškis. Išrinktas Žemaitijos civiliniu kariniu komisaru, 1792 m. – konfederacijos tarėju, o 1793 m. – pasiuntiniu į Seimą. 1795 m. buvo Raseinių teisėjas, 1800 m. – Raseinių pavieto pakamaris, 1811 m. – Raseinių maršalo pavaduotojas. 1812 m. rugpjūčio 15 d. išrinktas Raseinių atstovu į Generalinę konfederaciją, vėliau buvo Raseinių bajorijos maršalas, plg.: Mościcki, H. Billewicz Józef. *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków, 1936, t. 2, s. 100. T. Bairašauskaitė mini 1817 m. Raseinių apeliacinio žemės ribų teismo pirmininką Juozapą Bilevičių, pralaimėjusį rinkimus į maršalo pareigas, o 1820 m. išrinktą Raseinių apskrities delegatą Vilniaus gubernijos seimelyje, žr.: Bairašauskaitė, T. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmoje pusėje*. Vilnius, 2003, p. 104, 122. Bilevičiaus buvimo Raseinių bajorijos maršalu fakto T. Bairašauskaitės tyrimai nepatvirtina.

- [28] Stanislovas Manucis (1773–1823 m.), tėvui vadovaujant, politiniame gyvenime priklausė Stanislovo Augusto priešininkų grupei. Būdamas aktyvus Gegužės 3 d. Konstitucijos priešas, S. Manucis aktyviai veikė konfederacijoje. Prasidėjus sukilimui pasitraukė į Rusiją, kur gavo Jekaterinos II paskirtą pensiją. 1814 m. tapo Breslaujos pavietai bajorų maršalu ir šiose pareigose išbuvo iki mirties, žr.: Rostworowski, E. Manuzis Stanisław. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, t. 19/4, z. 83, s. 507–508. T. Bairašauskaitės duomenimis, S. Manucis Breslaujos apskrities bajorų vadovu buvo 1811–1815 m.: Bairašauskaitė, T. *Lietuvos bajorų savivalda XIX a. pirmoje pusėje*. Vilnius, 2003, p. 321.
- [29] Žr. LDK generalinės konfederacijos pareigūnų sąrašą: Šmigelskytė-Stukienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*. Vilnius, 2003, p. 265–269.
- [30] LDK vietinių konfederacijų sudėtis 1792–1793 m., žr.: Šmigelskytė-Stukienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*. Vilnius, 2003, p. 270, 284, 296–297, 302–303, 312–313.
- [31] Šmigelskytė-Stukienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*. Vilnius, 2003, p. 270–271, 296–297, 322–323, 336–337.
- [32] Nuorodas į šaltinius, kuriais remiantis pateikiami duomenys apie minimus asmenis, žr.: Šmigelskytė-Stukienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*. Vilnius, 2003, p. 247–260.
- [33] 1793 m. lapkričio 19 d. paaukštintas į leitenantus, žr.: Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 100, 117.
- [34] Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 194.
- [35] Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 18, 56, 66. Smolensko vaivadijos taurininko Mykolo Aleksandrovičiaus sūnus.
- [36] 1793 m. gegužės 27 d. Kauno, Prienų pavietai ir Smolensko vaivadijos įgaliojimų atstovams į Seimą aktacija. LVIA. F. SA, b. 13808, lap. 539v.
- [37] Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 139.
- [38] Kaip Petihoro vėliavininką Steponas Nezabitouskis save įvardija Seime pasakytų kalbų publikacijose; toks vardas pateikiamas ir šaltiniuose: Lista Senatorów, Ministrów i Posłów. *Diariusz sejmu grodzieńskiego 1793 r.* Kórnik, 1998, //www.bkpan.poznan.pl/. LDK kariuomenės karininkų sąrašė minimas 4 Lietuvos lauko buožės pėstininkų regimento 6 vėliavos vėliavininkas Juozapas Nezabitouskis, žr.: Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 392, 397. D. Ilovaiskio pateiktame sąrašė nurodomas vardas Steponas, žr.: Иловайский, Д. *Гродненский сейм 1793 года. Последний сейм Речи Посполитой*. Москва, 1870, c. 268. Steponas Nezabitouskis priešpaskutinėje Gardino Seimo sesijoje pateikė projektą dėl Targovicos konfederacijos nutarimo, panaikinusio apdovanojimus už nuopelnus 1792 m. kare, atšaukimo, ir Seimas iš karto balsavo už tokio įstatymo priėmimą. 1794 m. sukilime S. Nezabitouskis buvo Slanimo Valdymo komisijos delegatas į Lietuvos sukilimo vadovybę Vilniuje, žr. J. Koweckio komentarą knygoje: Trębicki, A. *Opisanie sejmu ekstraordinaryjnego podziałowego roku 1793 w Grodnie*. Warszawa. 1967, s. 513.
- [39] Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794 : spisy*. Kraków, 1999, s. 14, 28.
- [40] Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 393.
- [41] Gardino Seimo atstovų sąrašuose B. Skinderis minimas kaip LDK kariuomenės I Tautinės kavalerijos brigados vėliavininkas. Žr.: Иловайский, Д. *Гродненский сейм 1793 года. Последний сейм Речи Посполитой*. Москва, 1870, c. 265; Lista Senatorów, Ministrów i Posłów. *Diariusz sejmu grodzieńskiego 1793 r.* Kórnik, 1998, //www.bkpan.poznan.pl/. Tačiau jo pavardė LDK kariuomenės karininkų sąrašuose nesutinkama. Seimelio įgaliojime jis įvardytas tik kaip pavieto rotmistro sūnus: Įgaliojimų suteikimo Šiškai, Narbutui, Aleksandrovičiui ir Skinderiui aktacija, 1793 m. gegužės 28 d. *Baltarusijos nacionalinis istorijos archyvas Minske* (toliau – BNIA). F. 1767, ap. 1, b. 29, lap. 225v.

- [42] Simonas Zabiela (1750 02 14 – 1824 08 30) buvo Antano ir Zofijos Ščitaitės (Szczytowa) sūnus. LDK kariuomenės generolas leitenantas nuo 1790 m. rugpjūčio 30 d. 1792 m. kariavo prieš Rusijos kariuomenę. Valdovui Stanislovui Augustui Poniatovskiui prisijungus prie Targovicos konfederacijos, protestavo prieš karo veiksmų nutraukimą ir išklė partizaninio karo prieš užnugaryje projektą. J. Sieversas pritarė jo įtraukimui į atkurtos Nuolatinės tarybos sudėtį, plg.: Trębicki, A. *Opisanie sejmu ekstraordynaryjnego podziałowego roku 1793 w Grodnie*. Warszawa, 1967, s. 509.
- [43] Machynia, M., Rakutis, V., Szrednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 131; taip pat žr. J. Koweckio komentarą knygoje: Trębicki, A. *Opisanie sejmu ekstraordynaryjnego podziałowego roku 1793 w Grodnie*. Warszawa, 1967, s. 509.
- [44] 1793 m. gegužės 29 d. įgaliojimų Žemaitijos kunigaikštystės atstovams aktas. *Lietuvos valstybės istorijos archyvas (LVIA)*. F. SA, b. 14799, lap. 877. Žemaitijos seniūnas A. Gelgaudas, buvęs artimas A. Tyzenhauzo draugas, bičiuliausi su vyskupu I. J. Masalskiu, o vėliau ir su vyskupu J. K. Kosakovskiu. 1788 m. išrinktas atstovu į Ketverių metų Seimą A. Gelgaudo sūnus Ignotas buvo reformų priešų pusėje. Tačiau jau 1792 m. pradžioje, paragintas valdovo, A. Gelgaudas ir jo sūnūs – LDK didysis sargybininkas Ignotas, LDK lauko raštininkas Mykolas ir šambelionas Liudvikas Grabnyčių seimeliuose Žemaitijoje agitavo prisiekti Konstitucijai. Ignotas Gelgaudas netgi buvo vienas iš pagrindinių Gegužės 3 d. Konstitucijos propaguotojų Žemaitijoje; plg.: Szczygielski, W. Referendum trzeciomajowe. *Sejmiki lutowe 1792 roku*. Łódź, 1994, s. 317–325. 1792 m., pasikeitus politinei situacijai, A. Gelgaudas palaikė konfederacijos šalininkus. Jo sūnus Mykolas tapo LDK generalinės konfederacijos tarėju. Dalyvavimas konfederacijos vadovybėje jam suteikė galimybę pretenduoti į LDK rūmų maršalo vietą. 1793 m. priešseiminiame seimelyje Gelgaudai išliko lojalūs konfederacijai. Tai rodo jauniausio Žemaitijos seniūno sūnaus Liudviko išrinkimas atstovu į Seimą greta konfederacijos tarėjų.
- [45] 1793 m. gegužės 29 d. Brastos vaivadijos seimelio laudos aktacija. *BNIA*. F. 1741, ap. 1, b. 48, lap. 386.
- [46] 1793 m. gegužės 29 d. įgaliojimų Žemaitijos kunigaikštystės atstovams aktas. *LVIA*. F. SA, b. 14799, lap. 877–878.
- [47] Kądziała, Ł. Zdraycy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmu grodzieńskiego 1793 roku. Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. *Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.* Red. A. Grześkowiak-Krwawicz. Warszawa, 1995, s. 81.
- [48] Zielińska, E. Skirmunt Adam. *Polski Słownik Biograficzny*. Warszawa; Kraków, 1998, t. 38/2, z. 157, s. 173–174.
- [49] Zienkowska, K. Kozakowski Adam. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1969, t. 14/4, z. 63, s. 599–600.
- [50] Zahorski, A. Łopot Michał. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, 1973, t. 18/3, z. 78, s. 413–414.
- [51] Šmigelskytė, R. Lietuvos konfederacijos vadovų brolių Kosakovskių veikla 1793 m. Gardino seime. *Lietuvos valstybė XII–XVIII a.* Vilnius, 1997, p. 416–417.
- [52] Sievers, J.J. *Jak doprowadziłem do drugiego rozbioru Polski*. Oprac. B. Grochulska, P. Ugniewski. Warszawa, 1992, s. 87; Šmigelskytė-Stukienė, R. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės konfederacijos susidarymas ir veikla 1792–1793 metais*. Vilnius, 2003, p. 252.
- [53] Iki 1793 m. rugsėjo 1 d. F. Moszyńskis turėjo LDK sekretoriaus pareigybę: *Urzednicy centralni i dostojnicy Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVIII wieku: spisy*. Oprac. Henryk Lulewicz, Andrzej Rachuba. Kórnik, 1994, s. 182.
- [54] Žr.: Tokarz, W. Milczkowie sejmowi. *Rozprawy i szkice*. Oprac. St. Herbst. Warszawa, 1959, t. 1, s. 116–117.
- [55] Kądziała, Ł. Zdraycy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmu grodzieńskiego 1793 roku. Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. *Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.* Red. A. Grześkowiak-Krwawicz. Warszawa, 1995, s. 83.
- [56] Rusijos agento Karolio Boscampo–Lasopolskio remiami atstovai, iš savo „globėjo“ gaudavę nurodymus, kaip balsuoti Seime: Wegner, L. *Sejm grodzieński ostatni: ustęp od 26 sierpnia do 23 września 1793*. Poznań, 1866, s. 331.

- [57] Gardino Seimo politinė raštija ir LDK atstovų Seime pasakytos kalbos išsamiau analizuojamos spaudai rengiamame autorės straipsnyje.
- [58] Rostworowski, E. Manuzzi Stanisław. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk, t. 19/4, z. 83, s. 507–508.
- [59] Kądziała, Ł. *Między zdradą zdradą a służbą Rzeczypospolitej. Fryderyk Moszyński w latach 1792–1793*. Warszawa, 1993, s. 224.
- [60] Kądziała, Ł. Zdraycy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmu grodzieńskiego 1793 roku. Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. *Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.* Red. A. Grześkowiak-Krwawicz. Warszawa, 1995, s. 91; Kądziała, Ł. *Między zdradą zdradą a służbą Rzeczypospolitej: Fryderyk Moszyński w latach 1792–1793*. Warszawa, 1993, s. 230–236, 243–246.
- [61] Tokarz, W. Milczkowie sejmowi. *Rozprawy i szkice*. Oprac. St. Herbst. Warszawa, 1959, t. 1, s. 124–125.
- [62] Głos, J.W. Floryana Wojniłowicza Posła Nowogródzkiego dnia 26 czerwca miany. *Diariusz sejmu grodzieńskiego 1793 r.* Kórnik, 1998, //www.bkpan.poznan.pl/.
- [63] Juozapas Kimbaras (gimė apie 1750 m., mirė po 1800 m.): Zahorski, A. Kimbar Józef. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966, t. 12/3, z. 54, s. 456–457.
- [64] Głos Jaśnie Wielmożnego Józefa Kimbara Stolnika i Posła Powiatu Upickiego dnia 24. Junii na Sesy Sejmowej w Grodnie miany. Grodno?, 1793; Głos Jaśnie Wielmożnego Józefa Kimbara [...] dnia 16. Julii na Sesy Sejmowej w Grodnie miany. Grodno?, 1793; Głos JW. Kimbara dnia 2 lipca miany. Grodno, 1793; *Zbiór mów Seymu Extra-Ordynaryinego roku 1793 dnia 17 czerwca w Grodnie zaczętego*. W Krakowie, 1793 ir kt.
- [65] „[...] że i tron w tej Rzpltej, i naród zmieniając postać swoją w takim zostają przeistoczeniu: że Król Jegomość Pan Nasz Miłościwy przestaje być Królem – Rzeczypospolita tracąc swoje udzielnosci, zostaje Monarchini Rosyjskiej prowincją – Naród zdaje się przestawać już być narodem, jakim jest dzisiaj [...]”, *Głos Jaśnie Wielmożnego Imć Pana Kimbara Stolnika i Posła Powiatu Upickiego na Sesy Sejmowej dnia 1 lipca w Grodnie miany*. Grodno?, 1793.
- [66] Zahorski, A. Kimbar Józef. *Polski Słownik Biograficzny*. Wrocław; Warszawa; Kraków, 1966, t. 12/3, z. 54, s. 456–457.
- [67] Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 100, 117.
- [68] Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 14, 28.
- [69] Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 194. Prasadėjus sukilimui, A. Kadlubiskis buvo suimtas, ten pat.
- [70] Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 18.
- [71] Liudvikas Sirutis paaukštintas į leitenantus 1793 m. kovo 30 d.: Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 56.
- [72] Machynia, M., Rakutis, V., Srzednicki, Cz. *Wojsko Wielkiego Księstwa Litewskiego. Oficerowie wojska Wielkiego Księstwa Litewskiego 1777–1794: spisy*. Kraków, 1999, s. 139.
- [73] Šiuos atstovus mini ir Ł. Kądziała, Zdraycy i patrioci? Ugrupowania polityczne sejmu grodzieńskiego 1793 roku. Bo insza jest rzecz zdradzić, insza dać się złudzić. *Problem zdrady w Polsce przełomu XVIII i XIX w.* Warszawa, 1995, s. 73.